

Καζέμεος. Non vidi inscriptionem, nec editionem. In vol. 5 tractabo ». Dar 1289 și 1091 bis este una și aceeași inscripție, dispărută de la Batkun (Pazargik) prin anii 1870—1874, apărută la Atena, citită corect de Hirschfeld (AEM, I, 64) și de Dumont-Homolle; confuzia, repetată de Dečev, a fost elucidată în *Dacia*, II, 1958 [1959], p. 524 s.v. Cazemis. — 1342 ΝΥΦΑΙΣ pare (în foto) să aibă intercalat un mic N după Y (la fel cu numele dedicantului *Eptecenthos*). — 1347, οΕΝΔΙΣ prima literă este un o reprezentând numai jumătatea inferioară a lui B neterminat, deci simplă grafie (eroare de lapicid), nu redarea literii B prin O în numele *Bendis*. — 1352, în r. 1 poate fi δῶπον (?), scris greșit; în r. 2 CPTΘH ar putea fi grafie eronată pentru CETΘH, *Seuthes*? — 1365, scriere de la dreapta la stînga, eventual caz identic celui de la nr. 1043. — 1385, la Θεῶ Ὑρω Κανζουρηνω, pentru acest epitet al « zeului heros », se dă o etimologie a lui V. Georgiev, total neverosimilă (*kan— « canis », zer— *g'hwēr— « bestia » etc.); dar epitetul lui Heros nu este inițial un nume de « esență divină », ci un derivat grecesc cu sufixul -ης etnic-demotic din numele topic *Kanzura*, conținând elementul toponomastic -zura (întrucît lectura e justă). — 1389, ANATPQNΗ, citit (A)ατρωνη, este de fapt lat. *Matrone* (nume propriu fem.); M alcătuit stingaci din doi « lambda » alăturați. — 1420, MACCOYPIOC, citit M(αρχος) Ἀσσυριος, ar putea fi o formă grecească a lat. *Mas(s)urius*. — 1465, « Κερκης est potius nomen Thracium », e sigur nume grecesc. — 1478, în text se omite un rînd XAPI..., discutat în aparatul critic și clar vizibil în fotografie.

Indicele (ca la vol. I și II) este detaliat, sistematic, exhaustiv; conține: antroponime (cu o inovație importantă și utilă: repartizarea lor după originea etno-lingvistică: trace, orientale, grecești, romane), numele geografice, organizarea politic-administrativă, religia, lexicul, initia carminum. Singurele erori sînt cele de amănunt rezultate din aprecierea ireală a originii unor nume: la p. 282—283, dintre numele trace trebuie eliminate *Bassos*

(roman), *Damas* (grec), *Keriskēs* (nr. 1517, grafie eronată pentru *Cresce(n)s*, cum observă autorul, p. 253), *Kerkes* (grec); *Satres* (nr. 1516, roman *Satrius*); p. 283 « *Anatrone* » e *Matrone*, care trebuie intercalat la p. 286, iar la p. 285 de adăugat *Kelsina* (nr. 1062); *Calandion* (p. 284) nu e grecesc, ci roman grecizat.

În ultima pagină a volumului III/1 se dau « errata maioris momenti », tabel cu 56 cazuri; s-ar putea adăuga altele mărunte, ca: p. 11, « Berclay » în loc de Barclay; « IGR, Paris, 1911 sq. » în loc de 1901 sq.; p. 15, « Lugdini » în loc de Lugduni; p. 19, « Thraci victi erant » în loc de Thraces; p. 20, « Plovdinъ » în loc de Plovdivъ; p. 22, « Aureilus » în loc de Aurelius; p. 40, « Gag. » în loc de Cag(nat); p. 59, « unv. » în loc de inv.; 85 « Philippopolitano »; p. 170, r. 15, « super » în loc de sub; p. 195, « Joukim » în loc de Joakim; p. 244, 1500 în loc de 1509 ș.a. În legătură cu stilul limbii latine adoptate, semnalăm că uneori ea se abate de la tipul clasic spre latina populară și romanică; de ex. construcția cu « quod » în loc de acc. + inf., p. 5, « scimus, quod hoc principium non tam certum est » s-ar fi putut înlocui cu « scimus hoc principium non tam certum esse », p. 229 etc.

Asemenea observații și rectificări de amănunt, explicabile într-o operă de mari dimensiuni, rezultat al unei munci individuale complexe și dificile, nu diminuează valoarea și utilitatea marelui « corpus » al lui G. Mihailov, care pune pe baze noi întreaga epigrafie și istorie antică a teritoriilor trace, putînd servi ca model pentru publicațiile epigrafice din alte țări.

I. I. Russu

BORIS GEROV, *Проучвания върху западнотракийските земи през римско време* — *Untersuchungen über die westthracischen Länder in römischer Zeit*, în *Годишник на Софийския Университет, филологически факултет*, LIV, 3 (1959/60), Sofia, 1961, p. 155—406 (rezumat german, p. 392—406).

Monografia istorico-epigrafică și arheologică a profesorului de la Universitatea din Sofia, B. Gerov, cunoscut mai ales prin valoroase lucrări asupra Traciei antice și a romanizării Moesiei, studiază sub toate aspectele, pe baza unui vast material documentar, teritoriul numit de autor « vest-tracic », cu deosebire în primele trei secole ale erei noastre. Noua lucrare impresionează înainte de toate prin amploarea și varietatea documentării, planul și metoda judicioasă, interpretarea critică a documentelor și a fenomenelor social-istorice. Ca atare, ea poate servi drept model pentru studiul așezărilor și al populației (*Siedlungsgeschichte*) a zonei carpato-balcanice în antichitate. Dar în ce privește extensiunea teritoriului studiat, se ivesc unele nedumeriri. « Prin țările vest-tracice înțelegem partea de vest a provinciei romane Thracia și nord-estul provinciei Macedonia — teritoriul de la sud de Balcani, la vest de Traianova Vrata, la nord de Belasița, cursul superior și mediu al Strumei, cursul superior al riurilor Mesta (Nestos), Marița (Hebros), Iskăr (Oisos), Nișava și Bregalnița (Astibus) » (p. 155 și 392). Astfel, cercetarea e limitată la colțul de sud-vest al Bulgariei actuale, o fișie de teren lată de 70—80 km, lungă de vreo 160 km, — ceea ce nu e justificat de realitatea documentării antice. În sensul strict al cuvântului, « țări (teritorii) vest-tracice » implică zona geografică de la limita occidentală a spațiului etno-lingvistic trac, după care mai spre vest e firesc să urmeze un teritoriu de altă bază etnică și lingvistică. De fapt însă limita din această parte a populațiilor trace era mult mai la vest, cu vreo 100 km de la linia convențională adoptată de autor și impusă monografiei sale, fiind, adică, o linie aproximativ nord-sud mergând de la Dunăre, lângă Belgrad, spre sud până la Scupi și la Axios (Vardar). În această zonă se amestecau elementele etnice trace cu cele ilire (ori « iliroide », dardani, peoni etc.), în Moesia Superior, Dardania, Peonia; spre est însă populația era tracică în absolută majoritate, cum arată în primul rind toponimia și antroponomastica teri-

toriului în epoca elenistică și romană¹. Este un fapt verificat ce nu poate fi subapreciat, având o semnificație pentru etnologia antică a Peninsulei Balcanice, pentru relațiile grupelor de populații de aici în cadrul procesului de romanizare. Extinderea elementului etno-lingvistic trac la vest nu era determinată de împărțirea administrativă artificială cu numirile impuse de romani (provinciile Thracia, Moesia Superior, Macedonia); cu atât mai puțin poate avea vreo legătură cu situațiile politice și teritoriale din epoca modernă. Populația indigenă tracă se întindea, atât înainte cât și după cucerirea romană, într-o continuitate deplină de la Marea Neagră până la vest de Morava și de Vardar.

Partea expozitivă a lucrării lui B. Gerov se repartizează în trei mari capitole, după regiuni: I. cursul mediu al Strumei, II. cursul superior al Mestei, III. cursul superior al Strumei [IV va cuprinde Serdica (Sofia) și teritoriul ei]. În fiecare din cele trei zone principale, sint studiate sistematic și minuțios toate știrile privind triburile, populația și așezările în toate fazele, căile de comunicație, organizarea administrativă, viața economică, socială, culturală, religioasă, relațiile etno-lingvistice etc. Conținutul capitolelor se poate rezuma pe scurt astfel:

I. Cursul mediu al Strumei (p. 159—214), locuit de tribul *Maedi*, până în bazinul Gorna Djumaia și pe cursul superior al Bregalniței; știrile despre cultura și istoria lor; apartenența teritoriului la provincia Macedonia și granița de vest a provinciei Thracia; cronologia inscripțiilor (datate după « era de la Actium ») arătând că ele încep mai târziu, fiind mai tirzie și pătrunderea influenței culturale greco-romane decit se admitea anterior; organizarea administrativă, magistraturile, relațiile etnice-sociale și culturale,

¹ Cf. cercetarea noastră *Granița etnică între traci și iliri*, în AISC, IV, 1944, p. 73—146.

clasele sociale, ocupațiile locuitorilor în vreo patru centre mai importante cu ruine și inscripții numeroase (principalul în locul actualului Sveti-Vrač-Sandanski, posibil anticul Garescos), cu informații detaliate despre locuitori, culte etc. Pe bună dreptate se relevă (ceea ce e valabil și în alte zone) că elementul indigen tracic reprezenta nu numai pătura de jos a populației, ci și o bună parte din elementul de conducere a municipalităților, în aristocrația urbană. Elementele grecești sint numeroase în inscripții; autorul vorbește de «imigrări de familii grecești dinspre sud» (p. 211). Adevărat că antroponimele grecești sint foarte multe; dar e sigur că nu toți purtătorii lor erau greci sau descendenți din elemente imigrate, căci mulți traci luau nume grecești; din repertoriul epigrafic (p. 339—371) cităm numai câteva exemple: nr. 72 «grecul Apollonios» e fiul tracului cu nume național *Aulutralis*; nr. 75 Dionysis fiul lui *Bargos*; nr. 76 Chrysippos fiul lui *Eptecenthos*, Apollodoros fiul lui *Teres*; nr. 87 Herodes fiul lui *Eptaicenthos* etc.; există și cazuri de revenire la numele trace: nr. 91 *Aurelius Aulutralis* e fiul lui Chrestos. După dispariția patronimicului tracic, în a doua sau a treia generație, dispăre orice indiciu despre tracismul numeroaselor personaje cu nume grecești care ușor pot fi considerați (numai după antroponime) ca imigrați din sud, chiar din Grecia. Pe un *Aelius Antiochos* (nr. 91) autorul îl consideră «cetățean roman de obârșie greacă»; dar e mai curind un provincial de origine «barbară» cu cetățenie de la împăratul *Aelius Hadrianus* (ori *Antoninus Pius*) și cognomen grec *Antiochos*, nume care putea foarte bine să fi fost purtat de un trac, la fel ca *Apollonios*, *Dionysis*, *Herodes* amintiți mai sus. Apariția numeroaselor nume personale grecești în această zonă a lumii trace (ca și în altele) a fost determinată, precum se știe, în primul rând de puternica influență elenică în viața socială și culturală, de «moda» vremii, venite prin valea Strymonului dinspre sud. Aici urmele întrebunțării limbii latine sint foarte slabe.

II. Cursul superior al riului Mesta (zona Nevrokop-Razlog, p. 214—225), locuit probabil de tribul *Digerri*, e un bazin accesibil mai mult dinspre sud, de unde a pătruns influența elenică. Principalul centru urban *Nicopolis ad Nestum* a cunoscut o dezvoltare timpurie mai ales datorită mineritului. Sint relativ numeroase informațiile asupra organizării teritoriului, a populației, a ocupațiilor, cultelor etc. Pătura aristocratică a tracilor a fost atrasă în conducerea treburilor provinciale și municipale, i s-a acordat dreptul de cetățenie romană. În orașe influența greacă era puternică, elenizarea a pătruns viguros, în timp ce influența romană a rămas redusă.

III. Cursul superior al Strymonului (p. 226—332), zona orașelor actuale Dupnița (Stanke Dimitrov), Küstendil (antica Pautalia), Radomir și Tărn. Partea de sud a teritoriului era locuită de tribul *Dentheleti*, ai cărui membri au jucat un rol important ca mercenari în epoca elenistică și ca soldați în armata romană. În zona Pernik-Breznik locuiau *Agrianes*, pe care autorul îi consideră ca un «nicht thrakischer Stamm», afirmație ce nu e verosimilă; caracterul tracic este recunoscut de cei mai mulți istorici și filologi moderni; el rezultă din știrile antice și din poziția geografică a agrianilor și nu poate fi pus la îndoială. În legătură cu tribul *Laii* (*Laianoi*) stau și acei «Lai» amintiți împreună cu «cives Romani» în opt inscripții din Dobrogea (sec. II și III e.n.); părerea autorului că «lai nu e nume de trib» (p. 236) nu poate fi acceptată, după ce s-a demonstrat (în special R. Vulpe, 1953) și este evident caracterul etno-lingvistic al numelui lor (cf. bibliografia rezumată în SCIV, X, 1959, p. 140). După studiul căilor de comunicație și al împărțirii administrative, sint cercetate realitățile economice, etnice, culturale și sociale din bazinul superior al Strymonului, în lumina descoperirilor arheologice, numeroase încă începind din perioada hallstattiană; importanță deosebită are mineritul (fier, plumb, argint, aramă, aur). Cel mai de seamă centru urban și economic era Pautalia,

înfloritoare mai ales în sec. II și III: numeroase resturi arheologice, sculpturale, numismatice, inscripții etc., care permit un studiu circumstanțiat al tuturor aspectelor unei intense vieți publice (activitate edilitară, temple, localuri, culte religioase, manifestări sociale etc.). Ca peste tot, populația orașelor era alcătuită din traci, greci și romani. «Partea cea mai importantă a păturii conducătoare erau grecii», spune autorul; dar nu trebuie pierdut din vedere (cum s-a relevat mai sus) că sub multe nume grecești ca și sub cele romane se ascund traci cu nume de împrumut, încît autohtonii care ar putea să apară din inscripții ca o minoritate, erau de fapt majoritatea absolută a întregii populații și chiar a păturii urbane, a conducătorilor, cel puțin în epoca tirzie, începînd din sec. III. Intensitatea locuirii teritoriului este ilustrată prin descoperiri de materiale și săpături sistematice, care au identificat numeroase așezări rurale tracice; pentru unele se cunosc ori sînt deduse numele din inscripții (-*para* «sat», -*bria* etc.); satele epocii preromane dăinuiau și în timpul ocupației romane, într-un fir de continuitate deplină. Elementul tragic s-a păstrat mai multă vreme și mai puternic decît în alte zone, pînă în sec. VI. Din această parte, din satul tragic *Germane* «(apă) caldă», la Saparevabanja (lingă Dupnița), era vestitul general bizantin cu nume trac *Belisarius* și desigur alți traco-romani care au jucat un rol important în sec. V—VI la Bizanț. Lingă Gorna Djumaia se afla marele sat tragic *Scaptopara*, devenit celebru în ultimele decenii prin inscripția greacă și parțial latină conținînd acel important document care e «jalba» sătenilor către împăratul Gordianus (a. 238) contra vexațiunilor și nedreptăților ce aveau de suferit din partea agenților stăpînirii și a soldaților romani. Deosebit de numeroase sînt informațiile despre cultele religioase: multe zeități trace suprapuse ori identificate cu cele greco-romane. Populația tragică era și aici puternic influențată de cultura greacă, mai puțin de cea romană; dar tradițiile și practicile religioase-funerare autohtone s-au păstrat

pînă tirziu în sec. IV și probabil și după aceea. În teritoriul de la nord, la izvoarele Strymonului, informațiile arheologice sînt ceva mai rare decît la Pautalia (se referă mai ales la viața religioasă, la zeități), dar arată o influență mai intensă a romanismului (antroponime grecești sînt puține), îndeosebi ca o consecință a serviciului militar. Deci romanizarea a fost mai puternică: sîntem în apropierea limitei de influență a limbii și culturii grecești.

Documentația epigrafică și textele literare din lucrare (p. 339—371 și 372—391) reprezintă un excelent repertoriu al surselor scrise din teritoriul studiat; citeva provin din alte zone, dar cuprind informații privind acest teritoriu. Inscripțiile sînt dispuse după localități (corespunzînd ordinii din expunere, cap. I—III), cu indicații bibliografice complete, text integral, scurt comentariu sau note epigrafice, filologice-onomastice și istorice; citeva piese inedite (unele în curs de publicare). Numerotarea epigrafelor este de la 1 la 233, cu citeva adaosuri (cele inedite, nr. la, 6a, 21a, 21b etc.) și omisiuni (lipsesc nr. 29, 39, 54, 176—179, 184, 200); în total sînt 237 inscripții grecești și latine. În ordinea topografică a înșirării materialului există unele inconsecvențe, nepotriviri (de ex. nr. 22 Gorna Gradeșnița, 23—27a Belița, 27b Gorna Gradeșnița, 28 iarăși Belița etc.; cf. nr. 32, 33 și 34 etc.). În ce privește textele epigrafice și comentariile lor, sînt necesare citeva observații și rectificări de amănunt. Pagina 340, nr. 6a, «*P. Aelius Artorios*» ar avea cognomen iliric (cf. A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, 1957, p. 62); în baza acestui «nume iliric», autorul face (p. 202—3 și 213) unele considerații asupra elementelor ilire (din Dalmatia) în zona tracă; dar este una din multe erori ale repertoriului iliric al lui Mayer: *Artorius* e nume italic-roman (Schulze, *Zur Gesch. latein. Eigennamen*, 1904, p. 78 etc.). Provincial (probabil localnic trac), cu cetățenie romană de la împăratul P. Aelius Hadrianus (117—138), P. Aelius

Artorius are cognomen roman, *Artorius* (care de fapt este un gentiliciu, utilizat impropriu drept cognomen). La p. 341, nr. 11, inscripție creștină greacă, Γενωλος e considerat nume tracic, cf. Detschew, *Thrak. Sprachreste*, p. 101 Γενωλος de la Istria; dar «tracul Gennylos» este în realitate grecul Μενυλος (SCIV, IX, 1958, p. 43; *Dacia*, II, 1958 [1959], p. 522). Nr. 20 «Κατος nu e dat de Detschew», lucru firesc, căci este numele latin-roman *Catus*. La p. 344, nr. 33, «[.]NOAIBAPI» a fost întregit în [Δ]ενθαίβαρι, nume fem. trac *Denthaibaris* (*Dacia*, II, 1958, p. 464, nr. 5). La p. 345, nr. 41, satul «Piperița» pare să fie *Pipernița* (după harta austriacă); p. 352, nr. 88, «*Bassos* poate fi considerat atât ca nume roman, cât și ca nume tracic», ceea ce nu e just; este nume exclusiv roman (latin), adoptat de traci ca și de alți provinciali, dar el nu poate aparține limbii și onomasticii trace. La p. 362–363, nr. 170, Δεκαντος e considerat nume trac (cf. *Decaineos*, *Decebalos*); «al doilea element -entos, -entes se află în numele *Cardenthes*, *Eptacenthos*». Dar în acestea se află nu sufixul -nt-, ci elementul radical -denthes și -centhos. La p. 372–391 textele literare grecești și latine din 42 de autori, pasaje referitoare la teritoriul studiat; ca izvoare istorice în general mai vechi și de interes mai larg, ne întrebăm dacă ele n-ar fi fost poate mai potrivite înainte de repertoriul epigrafic.

Bibliografia utilizată este de o bogăție impresionantă, iar repetarea frecventă a citatelor impune în chip firesc adoptarea unei serii de abrevieri, pe care autorul le utilizează consecvent și aproape fără greșeli. Se simte însă nevoia unui tabel alfabetic cu explicarea abrevierilor; căci dacă «Liv.», «Strab.», «Thuc.» ori CIL, RE ș.a. sînt cunoscute sau ușor de ghicit, în alte cazuri intenția autorului nu e clară, rostul unei sigle ca AB (ex. p. 181, 182, 185 etc.) nu rezultă din titlul operei respective, cititorul neprevenit nu o va înțelege (este: «*Archaeol. Beiblatt*», în *Jahreshefte*, Wien), scris uneori alături de ÖJh, sau chiar «ÖJh XXXI, AB

123» (p. 187, nota 10); nici alte abrevieri nu se înțeleg «de la sine» («Bm. pr.» = *Belomorski pregled* etc.). «Miller, IR, col. 578» la p. 237 și 241, apare deodată la p. 257 ca «Miller, *Itineraria Romana*, 578»; p. 189 «Dimitzas», p. 286 «Dimitzas, *Makedonia en lithois phthengomenois* etc., 1896»; de asemenea «Schulze» citat astfel (p. 343, nr. 25; 346, nr. 43 etc.) apare întregit la p. 350 nr. 74 «Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, 1904», spre a reveni la simplul «Schulze» (p. 351, 366, 376, 368, 369 etc.). De altă parte se face un lux de citate prin neutilizarea gospodărească a propriului repertoriu de material epigrafic (p. 339–371, care este un adevărat «corpus» complet, la zi, al zonei studiate) în citatele din expunere, unde se dau în note simultan două indicații: vechile publicații și numărul din repertoriu (ex. p. 187, nota 1 «AB XXX 1936, 70 f., n. 4 (n. 40)»; p. 313, nota 10 «I. Ivanov, *Sev. Mak.* nr. 37 = AEM XV 1891, 95, n. 14 (n. 125)» etc.); după părerea noastră era suficient peste tot citatul ultim, cifra din paranteză.

Alte mici nepotriviri și scăpări sînt produsul unor erori de transcriere sau de tipar, ca: p. 181 «AEM XII 1890», p. 182 «AEM XIII 1890», p. 287 «AEM XII 1888» etc.; p. 185 «*Zbornik Beograd III 1955*», p. 189 «*Zbornik Beograd III 1954*»; p. 287 «Duchšne» alături de forma corectă *Duchesne*; p. 342, nota 19 «BCH XLVII 1933» în loc de «1923» cum e corect (p. 214, nota 5); p. 216 nota 4 «BCH XXXIV 1900» față de forma corectă p. 349 nr. 66 «BCH XXIV 1900»; p. 236 «*Svoronas*» e de fapt *Svoronos* etc.

O altă lacună a lucrării este faptul că lipsește o hartă, în care să apară pe de o parte întreaga zonă studiată cu triburile, așezările, apele, munții, drumurile, provinciile, numirile antice, pe de altă parte, cu toate localitățile moderne ce au descoperiri antice, în primul rînd inscripții, care sînt de separat după limbă: grecești și latine. Fără acel auxiliar prețios și indispensabil în

cercetările istorice și arheologice care este harta, cititorul se va orienta mai greu în expunerea și documentarea amplă și migăloasă a autorului, nu-l va putea urmări util și ușor pe văile și plaiurile întortocheate ale munților din centrul Peninsulei Balcanice; de asemenea nu reies de la început clare rezultatele noi și prețioase cu privire la așezările antice și limitele dintre provinciile romane Thracia, Macedonia și Moesia. În sfârșit, o lucrare de mari proporții, bazată în primul rînd pe inscripții, monumente sculpturale și în general material arheologic abundent, nu se putea dispensa de o ilustrare fotografică sau măcar în desen a unora din aceste monumente și documente tipice și semnificative pentru dezvoltarea societății și a culturii materiale; ele ar completa narațiunea, oferind o imagine plastică a artei figurative, a produselor meșteșugărești și a scrierii din acest colț sud-vestic al lumii tracice.

Observațiile și rectificările de amănunt nu scad prin nimic valoarea durabilă, soliditatea și utilitatea științifică a monografiei despre regiunile vest-tracice, a cărei metodă de lucru este recomandabil să fie aplicată de autor și în studiul altor zone ale lumii tracice. Va trebui să se urmărească în special populația autohtonă tracică (de asemenea: cea ilirică în zona dinarică a Peninsulei) în contactul ei cu elementele imigrate, cu ocupanții romani, răspîndirea și schimbarea numelor personale autohtone cu nume grecești și romane. În ce privește limba inscripțiilor locale, va trebui stabilită în detalii o limită mai precisă decît vechea « linie Jireček » între limba latină și cea greacă în întreg teritoriul etno-lingvistic trac și ilir, — fapt important pentru romanizarea autohtonilor, care se oglindește în primul rînd în onomastică și în limba inscripțiilor locale. Romanizarea va trebui considerată în funcție de posibilitatea și necesitatea de a explica permanența romanismului rustic în zona balcanică și carpato-danubiană, fenomen de însemnătate capitală pentru procesul etnogenezei romînilor.

I. I. Russu

D. TUDOR, *Un pont romain ignoré dans la région du Bas Danube*, în *Latomus*, XX, 3, 1961, p. 501—509, pl. XXI—XXII, 3 fig.

Bazat pe unele observații personale, atît pe malul romînesc, la Orlea, cit și pe țărmul bulgar al Dunării, la Vadin, precum și pe relațiile lui L. F. Marsigli, *Description du Danube*, 1744, t. II, p. 35, 38 și urm., fig. XXXVIII, D. Tudor, după o analiză destul de serioasă, arată că la 16 km mai sus de podul lui Constantin cel Mare dintre Oescus și Sucidava, construit în anul 328, există urmele unui alt pod roman, neluat în considerație de istorici pînă astăzi, deși n-au lipsit cu totul unele indicații clare: observațiile făcute de locuitorii riverani în repetate rînduri, informațiile precise date de Marsigli încă din anul 1691, însemnările lui P. Polonic-tatăl din anul 1897 și chiar constatările făcute, cu ani în urmă, de autor.

Cum, cînd și de cine a fost construit acest al treilea pod roman peste Dunăre, între Moesia și Dacia, la Vadin (*Valeriana*)-Orlea, în apropiere de Oescus, în regiunea mlăștinoasă a lacului Potelu?

Cele două rînduri de piloni de lemn fixați în albia fluviului, platformele de zidărie de la extremitățile podului de lemn, precum și topografia locului, duc la concluzia că este vorba de o construcție militară de scurtă durată, un pod de vase, ancorate de piloni de lemn pentru trecerea unei armate, probabil, în cursul verii: un pod, deci, asemănător cu cel construit în mare grabă de Cezar peste Rin (Caes. *De Bell. gall.* IV, 1, VI, 9). Despre expedițiile în Dacia ale lui Traian, Constantin cel Mare și Valens avem date precise cu privire la trecerea Dunării; nici o știre nu se referă la podul de lemn de la Vadin-Orlea. Există totuși un izvor literar antic, care ar putea să rezolve problema: Iordanes, *Getica*, XIII, 77, unde este vorba de marea expediție din vara anului 87 e.n. a armatei romane, comandate de Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului, împotriva dacilor. Puternica armată

romană trece Dunărea pe un pod de vase: *consertis navibus ad instar pontis*. Ținând seama de aspectul urmelor descoperite — pilonii de lemn și platformele — configurația terenului și părerile celor mai mulți istorici cu privire la locul unde Cornelius Fuscus a suferit cumplitul dezastru — pe Olt în sus, în defileul Turnu Roșu — s-ar părea că podul de lemn de la Vadin-Orlea se poate pune în legătură cu expediția romană din anul 87. Baza de plecare a armatei romane ar fi putut fi Oescus (Ghighen), mai cu seamă că în această regiune pierise și Oppius Sabinus și aci se concentraseră și atacurile repetate ale dacilor.

Ipoieza emisă de D. Tudor pare verosimilă, deși s-ar putea ridica unele obiecțiuni serioase, în actuala prezentare a unei probleme de o atît de mare importanță, cum este *determinarea unui al treilea pod roman peste Dunăre*. Textul lui Iordanes nu-i suficient și nici evocarea sumară a evenimentelor din vara anului 87 e.n. De asemenea, observațiile de la fața locului trebuie să fie mai mult adîncite.

Autorul celor două monografii asupra podurilor de piatră romane de la Drubeta și Sucidava, al *Olteniei romane* și cercetătorul neobosit al Sucidavei va găsi mijloacele necesare pentru a prezenta exhaustiv această importantă descoperire, enunțată acum sumar, ca o simplă comunicare, în paginile revistei *Latomus*.

Interesantele constatări făcute de Radu Vulpe cu privire la papirul Hunt (*Studii clasice*, II, p. 337—357), precizările făcute de acad. Em. Condurachi (*Tib. Plautius Aemilianus și strămutarea transdanubienilor în Moesia*, în SCIV, IX, 1, 1958, p. 123—128), acad. C. Daicoviciu (*Le problème de l'Etat et la culture des Daces*, în *Nouv. Et. d'Hist.*, p. 136—137) și D. Pippidi (*Tiberius Aelianus și frontiera Durdării de jos*, în SCIV, VIII, 1—4, 1957, p. 216; *idem, Despre o ipoteză a lui Patsch privind istoria Moesiei în secolul I e.n.*, în SCIV, XII, 1, 1961, p. 25 și urm.), relativ la această regiune a Dunării de jos, ar putea constitui, în complexul eveni-

mentelor de la Dunărea de jos sub Flavi, în general, și sub Domițian, în special, puncte de reper în elucidarea acestei interesante probleme care ar reprezenta, în faza ei ultimă, o contribuție de cea mai mare importanță.

Ion Berciu

DIMITĂR IL. DIMITROV, *Ранносредновековен некропол при гара Разделна*, în *Археология*, 3—4, Sofia, 1959, p. 55—60.

În apropierea orașului Varna (R. P. Bulgaria), la 2 km est de gara Razdelna, în iarna anului 1959, cu ocazia unor lucrări obștești, s-a descoperit un cimitir de incinerare.

Cercetările arheologice efectuate în acest punct de către Muzeul din Varna au scos la iveală 68 morminte. La acestea trebuie adăugate încă 14 morminte descoperite înainte de începerea lucrărilor arheologice.

Cercetările n-au epuizat necropola și, în consecință, Dimităr Il. Dimitrov, care a condus lucrările de salvare, s-a mărginit deocamdată, cum era și firesc, la prezentarea unui raport preliminar, cuprinzînd doar observațiile cele mai de seamă.

O primă observație constă în aceea că incinerarea cadavrelor nu se făcea pe loc, ci altundeva, în afara necropolei.

Din cele 82 de morminte cercetate pînă în prezent, numai cinci nu au urne.

Adîncimea la care au fost îngropate resturile scheletelor variază între 0,25 m și 0,45 m. Există și cîteva morminte ale căror gropi ating adîncimea de 0,60 m.

Din cercetările de pînă acum rezultă că la Razdelna există patru variante de înmormintare a scheletelor incinerate: a) morminte în gropi; b) în cutii de cărămizi; c) în cutii amenajate din pietre; d) morminte simple în urne. Prin morminte în gropi trebuie să se înțeleagă gropile simple pe fundul cărora zac oasele. Mormintele-